

ТРИПТИХ - ПОМЕНИК ОТ 1806 г.

Диана Косева

През трийсетте години на ХХ в. са публикувани части от два триптиха-поменици от XVIII в. и един от XIX в., произхождащи от с. Арбанаси.¹ В последните години публикувахме още три такива паметника от същото селище.² Тези поменици, създавани през XVI–XIX в., макар и не изцяло запазени, дават нови сведения за архиереи и епископи и същевременно предлагат интересни наблюдения за изясняване етническия състав на населението, обитавало селището. Имената и надписите на всички триптиси са на гръцки език. Към тази група проскомидийни поменици от Арбанаси се отнася още един цялостно запазен екземпляр, който е предмет на настоящото изследване. Създаден е в началото на XIX в. Поменикът се съхранява в Регионален исторически музей–Велико Търново и е заведен под инв. № 634 в отдел “Християнско изкуство”. Понастоящем е експониран в криптата на храм-паметника “Св. Александър Невски”. За разлика от досега публикуваните поменици от това селище той е с най-големи размери – 57x41x2,5 см. Неговата художествена украса

Триптих-поменик от 1806 г.

е изпълнена с умение и вкус. Върху горните части на вратичките и средната част на отворения триптих е представена сцената Дейсис. На лявото крило стои изображението на св. Богородица, на дясното – св. Йоан Кръстител, а върху дъното – благославящият с две ръце Христос Велик архиерей. Трите фигури са представени до пояса.

Върху вратичките на затворения поменик е разположен голям Голготски кръст, между рамената на който са изписани буквите от традиционното съкращение на формулата "Исус Христос побеждава" (IC XC – NI KA). Украсата върху затворените вратички на триптисите и в частност върху триптисите – поменици най-общо може да се обособи в три групи, по следния начин: при първия тип е очертан Голготски кръст с описаните по-горе съкращения на формулата IC XC – NI KA. По подобен начин са украсени други два триптиха-поменици от Арбанаси, този от Погановския манастир и много други.³ Вторият тип украса е съобразена с каноничните изисквания за декориране на олтарни двери – сцената Благовещение. Примери за такава украса също не липсват. Подобни са триптисите от Кремиковски манастир, един по-ранен от Историческия музей във В. Търново, друг, който се съхранява в Националния исторически музей и пр.⁴ Третият тип декорация включва изображения в цял ръст на двойки светци. Към него тип се числи поменикът със св. Георги и св. Димитър от Арбанаси, Къпиновският поменик, един поменик от църквата "Св. Богородица Перивлепта" в Охрид и др.⁵

Вътрешната площ на разглеждания поменик е разделена на осем арковидни полета, очертани от колонки с бази и стилизирани капители. Разположени са по две върху крилата и четири върху дъното на триптиха. Имената са изписани на гръцки език в ръкописна форма.

Върху лявата вратичка списъкът с имената започва с архиереи. Сред тях се различава единствено името на Йоаникий архиерей. От останалите се разчита само служебното положение – ... архиерей. Следва година – 1838: ...архиерей. До края на колоната имената са изписани по-късно, с разкривен почерк, мастилото е много избледняло и не могат да се разчетат.

(Ιωαν)νικί αρχιερεος, ...αρχιερεος, ...αρχιερεος, ...αρχιερεος, ...αρχιερεος, ..
1838: ...αρχιερεος.

На втората колона върху лявата вратичка продължават имената на йеромонаси и монаси. Следват имена, които не могат да се разчетат. В края на колоната са написани Йоан, Пену, Теодорас, Мариас, ..., ..., ..., Гергиу, Зафирос, Анастасиус, Параскеви..., Трагунас, Хрису, Гиоргиу, Харалампи, Теодору, Киргиаки, Аргиру, Киру, Киргиакис.

..., ιερομοναχου, ...ιερομοναχου, Ιωανικιου ιερομοναχου..., ..., ..., ..., Ιω,
Πενου, Θεωδορας, Μαριας, ..., ..., ..., Γεργιου, Ζαφιρας, Αναστασιας,
Παρασκεβη..., Τραγουνας, Χρισου, Γιοργιου, Χαραλαμπη, Θεωδωρου,
Κηρυηακι, Αργιρου, Κιρου, Κιργιακις.

На третата колона върху централния панел продължават имената на йереи: Йоану йереос, Мосху йереос, Зафири йереос, Георгиу йереос, Георгиу йереос, Георгиу йереос, Георгиу йереос, Михали йереос, Георгиу йереос, Кириаки йереос, Тома йереос, Васили йереос, Николау йереос, Теодорану йереос, ... йереос, ... йереос, ... йереос, (Конст)антину йереос, Димитри йереос, Николау йереос, ..., ..., Антиму йереос.

Ιωαννου ιερεος, Μοσχο ιερεος, Ζαφηρι ιερεος, Γεοργγιου ιερεος, Γεοργγιου ιερεος, Γεοργγιου ιερεος, Γεοργγιου ιερεος, Μηχαλη ιερεος, Γεοργγιου ιερεος, Κυριακη ιερεος, Θωμα ιερεος, Βασιλι ιερεος, Νικολαου ιερεος, Θεοδωρανου ιερεος, ...ιереос, ...ιереос, ...ιереос, (Κουστ)αντινου ιερεος, Δημητρι ιερεος, Νικολαου ιερεος, ..., ..., Αντιμου ιερεος.

Четвъртата колона е посветена на монаси, презвитери и миряни: Захариа монаху, Йоаникиу монаху, Атанасиу монаху, Магдалини монахи, Калиники сас монахи, Леондиа монахи, Теодорас пресвитерас, Стойну пресвитерас, Аргиру пресвитерас, Антелос пресбитерас, Дионисиу монаху, Садула, ..., Николау, Гану, ... пресвитерос, Сетру, Коници, Теодора, Сетру, Димитриу, Кираца, Гиоргану, Нику, Мосху, Стогиани, Когии, Ирени, Георгиу, Мариа, Теодора, Кираца, Стану, Михали, Мсезани(?), Никола, Литери(?), Ниделку, Стаму, Димитри, Димитри, Нику, Кали, Георги, Нику, Афендру(?), Ирени, Керу, Мсазани(?), Киркиа, Домару(?), Гиовану.

Ζαχαρια μοναχου, Ιωαανικιου μοναχου, Αθανασιου μοναχου, Μαγδαλινη μοναχη, Καλινικη σασ μοναχη, Λεονδια μοναχη, Θεοδωρας πρεσβητερας, Στοινου πρεσβητερας, Αργιρου πρεσβητερας, Αντελος πρεσβητερας, Διονησιου μοναχου, Σαδουλα, ..., Νηκολαου, Γιανου, ..., πρεσβητερος, Σετρου, Κονιτζι, Θεοδωρα, Σετρου, Δημητριου, Κυρατζα, Γιоргανου, Νικου, Μοσχου, Στογιανη, Κογιου, Ιρηνη, Γεοργγιου, Μαρια, Θεοδωρα, Κυρατζα, Στανου, Μηχαλι, Μσεζανι?, Νικολα, Λητερι, Νιδελκου, Σταμου, Δημητρι, Δημητρι, Νικου, Καλη, Γεοργι, Νικου, Αφενδρου, Ιρηνη, Керу, Мсаζани, Куркиа, Домару, Гиовану.

Петата колона започва с годината 1806.⁶ Под нея следват имената: Теодорану, Зафиру, Кириаки, γονεου η αδελφου (родители и сестра), Горгу (друг почерк), Стати, Николау, (Π)αулу, Руси, Змарагду, Христо, Дулу, Даниил, Иакову, Апостоли, Мигдалу(?), Сотири, Руси, Леку, Ангелу, Хианки(?), Георгиу, Кириаки, Стати, Хрисафу, Христодулу, Кирку, Димитриу, Георгиу, Йоану, Николау, Танаси, Мариас, Керу, Теодора, Лека, Николау, Гиони, Стогиу, Йоану, Теодора, Евдокиа, Георгиу, Стаму, Стогиану, Христу, Стойке, Когииос(?), Киратза, Кали, Стамати, Деспу, Теодору, Диаманди, Богдану.

1806

Θεοδωρανου, Ζαφιρου, Κυριακη, γονεου η αδελφου, Γοργου, Σταθη, Νικολαου, (Π)αυλου, Ρουσι, Ζμαραγδου, Χριστο, Δουλου, Δανηηλ, Ιακωβου, Αποστολη, Μηγδαλου, Σωθηρι, Ρουση, Λεκου, Αγγελου, Χιανγκη, Γεοργγιου, Κυριακη, Σταθη, Χрисαφου, Χριστοδουλου, Κυρκου, Δημηθριου, Γεοργγιου,

Ιωαννου, Νικολαου, Θαναση, Μαριασ, Κερου, Θεοδορα, Λεκα, Νικολαου, Γιони, Στογιου, Ιωαννου, Θεοδορα, Εοδοκια, Γεοργιου, Σταμου, Στογιανου, Χριστου, Στοικε, Κογιοσ, Κυρατζα, Καλη, Σταμαθη, Δεσπου, Θεοδορου, Διαμανδη, Μπογδανου.

Шестата колона продължава с имена: Киргиу, Димитриу, Лемсери(?), Отиаманди(?), Мариа, Стану, Гиану, Димитриу, Мариа, Циву, Георгиу, Когииу, Ирини, Стаму, Милахи, Стану, Тану, Сафу, Мпойки(Бойки), Василу, Димитриу, Христу, Мотану, Зафиру, Георгиу, Мариа, Стаму, Мариа, Райду, Димитриу, Райки, Стояну, Мариа, Параскева, Кириаку, Петру, Мпогдана, Гианко(Янко), Маргарита, Хрисафо, Симихи(?), Мариа, Стогиану, Кириаки, Александру, Маргарита, Киту, Епитросу, Анаста, Китзари (Кицари)?, Зафиру, Ангелу, Теодори, Бойку, Велиу, Йоану.

Κιργιου, Δημητριου, Λεμсери, Отиаманди, Мариа, Станου, Γιанου, Δημητριου, Мариа, Τζιβου, Γεοργιου, Κογιου, Ιρηνη, Σταμου, Μηχαλη, Станου, Θанου, Сафου, Μποικου, Βασιλου, Δημητριου, Χριστου, Μοθανου, Зафиру, Γεοργιου, Мариа, Σταμου, Мариа, Раηδου, Δημητριου, Раηκη, Στογιанου, Мариа, Παρασκεβη, Κυριακου, Петру, Μπογδана, Γιанко, Марγαριτα, Χрисафου, Σιμηχη, Мариа, Στογιанου, Κυριακη, Αλεξανδρου, Марγαριθα, Κηθου, Елитросου, Анаста, Κυτζαρη, Зафиру, Ανγκελου, Θεοδορη, Βοηκου, Βελιου, Ιωанου.

Седмата колона продължава с имена: Дани, Ничо, Танаси, Николо, Параскева, Неду, Срицу, Гиоргиани, Диму, Кириаки, Алекси, Мариа, Кираца, Георгиу, Теодорас, Миху, Мариа, Теодора, Сафу, Зафиру, Ирини, Нику, Параскева, Евдокиа, Кали, Андреа, Никола, Руси, Домпру (Добру), Сафу, Димитриу, Авраами, Георгиу, Авраму, Кану, Диму, Коста, Михали, Нику, Мариа, Дефу, Георгиу, Кали, Димитриу, Никола, Ликана, Теодора, Димитрис, Лефери (Лефтери), Теодоре, Теодора, Кираца, Диму, Бочиу, Стогиани, Ирини, Кали, Гиану, Неду, Авраами, Ирини, Мариа, Ана, Хрисафи, Нистора(?), Параскеву, Стану, Михали, Стаму, Гиони, Циво, Баскис(?)

Δανη, Νιτζο, Θαναση, Νικολα, Παρασκεβα, Νεδου, Σριτζου, Γιοργιανη, Δημου, Κυριακη, Αλεξη, Мариа, Κυρατζα, Γεοργιου, Θεοδορα, Μηχου, Мариа, Θεοδορα, Сафου, Зафηρου, Ιρηνη, Νικου, Παρασκεβα, Ευδοκια, Καλη, Ανδρεα, Νικολα, Ρουσου, Домпру, Сафου, Δημητριου, Αβραμη, Γεωργιου, Αβραμη, Κανου, Δημου, Κωστα, Μηχαλη, Νικου, Мариа, Δεфου, Γεοργιου, Καλη, Δημητριου, Νικολα, Ликана, Θεοδορα, Δημητρι, Лефτερη, Θεοδορε, Θεοδορα, Κυρατζα, Δημου, Μποτζиου, Στογιανη, Ιρηνη, Καλη, Γιану, Νεδου, Αβραμη, Ιρηνη, Мариа, Ана, Χρησαφι, Νιστορα, Παρασκεβου, Стану, Μηχαλη, Σταμου, Γκιωνη, Τζιβο, Μπασκис.

На осмата колона имената продължават: Георгиу, Теодорас, Хрисафу, Теодора, Гианаки (Янаки), съпруга и брат, Недиу, Стогиан, София, Стогиану, Дукас, Керу, Георгиу, Гиану, Никола,

Пулу, София, Магдалини, Савлу, Василиу, Марини, Мариа, Никола, Мирсено(?), Теодори, Аргиру, Пагуно, Про...(Пройно), Пре-
пиа?, Когииу, Димитри, Анастасия, Констандину и неговите роди-
тели(нечетлив), Георгу,, (нечетливи).

Γεοργίου, Θεοδορας, Χρησαφου, Θεοδορα, Γιανακτη, γωνεον η αδελφου,
Νεδιου, Στογιανη, Σοφια, Στογιανου, Δουκας, Κερου, Γεοργίου, Γιανου,
Νικολα, Πουλου, Σοφια, Μαγδαλινη, Σαυλου, Βασιλου, Μαρινη, Μαρια,
Νικολα, Μυρσενο, Θεοδορι, Αρηηρου, Παγουνο, Πρου..., Πρεπια, Κογιου,
Δημητρι, Αναστασια, Κωνστανδινου, η των γωνεωσ,, Γεοργου,,,

Κато цяло разнообразието на имената е твърде голямо. Наб-
людават се обаче и доста грешки в съгласуването на падежните
форми, а освен това откриваме различни варианти при изписва-
нето на едно и също име. Повечето имена са официални църков-
ни, предимно гръцки: Георги, Димитър, Николай, Йоан, Теодор,
Мария, Марина, Кириаки, София и пр. Срещат се и гръцки народни
имена: Зафир, Кали, Мосхо, Сафо, Дафо, Змарагду и др. В същото
време откриваме църковни имена, които са представени в кратка
форма: Анто, Керо, Киро, Коста, Конто, Ламбо, Стати и др. Изобилст-
ват и българските имена: Тихо, Райко, Славе, Недялко, Гичо, Русо,
Ляско, Кольо и пр. Съществува и сравнително голяма група имена
с чужд произход: Сетру, Мсезани, Афендру, Домару, Мигдалу, Леку,
Лека, Лемсери, Отиаманди, Симиhi, Срицу, Баскис, Циво, Мирсено,
Пагун, Препиас. Интересно е да отбележим, че върху четвъртата
колона присъства и едно турско име – Садула. Колоните с имена-
та нямат посветителен надпис или молитвен израз, но въпреки това
много от тях са в родителен падеж за съгласуване с подобен текст.

Произходът на триптиха от 1806 г. е сигурен и се свързва с
принадлежността му на църквата "Св. Георги" в с. Арбанаси. В
публикацията на Д. Папазов се споменава че в олтара ѝ, на прос-
комидията, има икона с много голям поменик, който е от 1808 г.⁷
Разглежданият триптих е единственият екземпляр, който значи-
телно се различава с големите си размери от останалите помени-
ци, произхождащи от селището. Разликата в годината вероятно се
дължи на неправилно разчитане на последната цифра от петата
колона (1806) или пък годината върху първата колона (1838 е
разчетена като 1808), но така или иначе, явно това е поменикът,
който се споменава в цитираната по-горе публикация.

Фактът, че на първата колона е отбелязана година 1838, а на
петата колона – 1806 г. означава, че триптихът е бил изтриван,
подновяван и дописван, но като относителна дата на създаването
му приемаме 1806 г. Сред известните шест триптиси-поменици от
с. Арбанаси, този е вторият, след публикуваният от Ив. Снегаров
триптих от манастира "Св. Никола", за който се знае точно на кой
храм е принадлежал.⁸ Важно е да споменем, че в близост до цър-
квата "Св. Георги" се е намирала турската махала, което обяснява

появата на турско име в поменика.⁹ Известно е например, че при изцеление хора нехристияни могат да направят дарение на християнски храм и за тях да бъдат четени молитви за здраве.¹⁰

Много от имената на разглеждания паметник съвпадат с тези от другите арбанашки триптиси-поменици. Оформят се специфични групи от гръцки народни имена, български народни имена, имена от чужд произход, предимно албански, както и официални християнски имена, характерни за всички паметници от този тип, произхождащи от Арбанаси.

БЕЛЕЖКИ:

¹ **Снегаров, Ив.** Три гръцки поменици от с. Арбанаси (Търновско). Годишник на Софийския университет "Св. Климент Охридски", Богословски факултет, XX, 1942–43, 1–21.

² **Косева, Д.** Триптих-поменик от 1790 г. – ИРИМВТ, т. XX, В. Търново, 2005, 209–217.; Триптих-поменик с изображения на св. Георги и св. Димитър от с. Арбанаси. – В: Юбилеен сборник, посветен на проф. Р. Поптодоров (под печат).

³ **Снегаров, Ив.** Цит. съч., ил. на с. 11; **Paskaleva, K.** Bulgarian Icons Trought the Centuries. Sofia, 1987, cat. No. 105.

⁴ **Паскалева, К.** Триптих с поменик от Кремиковския манастир. – Институт за литература при БАН. Старобългарска литература. Изследвания и материали. Кн. I, С., 1971, 421–459; **Sv. Bossilkov.** Arbanassi. Iconostases and Religious Easel art (15-th–18-th abd 19-th Centuries). Sofiaq 1989, p. 199, ill. 186.; **Косева, Д.** Триптих-поменик с Благовещение от Арбанаси. – В: Сб. Търновска книжовна школа, т. 8 (под печат).

⁵ **Косева, Д.** Триптих-поменик с изображения на св. Георги и св. Димитър от с. Арбанаси. – Юбилеен сборник, посветен на проф. Р. Поптодоров (под печат); **Paskaleva, K.** Op. cit., cat. No. 113; **Ангеличин-Жура, Г.** Охридски поменик. – В: Страници од историјата на уметноста на Охрид и Охридско (XV–XIX в.), Охрид, 1997, 159–182.

⁶ Вероятно този триптих е създаден малко преди отбелязаната едва на петата колона година – 1806. По-късно първата колона с имената е заличена и изписана отново, а още по-късно, през 1838 г., са дописани имената до края на колоната с разкривен почерк.

⁷ **Папазов, Д.** Село Арбанаси. – Сб. БАН, кн. XXXI, С., 1936, с. 45.

⁸ **Снегаров, Ив.** Цит. съч., 15–20.

⁹ **Папазов, Д.** Цит. съч., с. 26.

¹⁰ Престолната икона на св. Богородица в търновската църква "Успение Богородично" има цялостен сребърен обков с гръцки надпис, според който този обков е направен като дарение за изцеление на дете. Надписът завършва с арабски текст, който за съжаление не е разчетен. Според една легенда това дете е рожба на турски бей, което с помощта на молитви към св. Богородица и дарове е излекувано. За благодарност е поръчан масивният сребърен обков на иконата на Божията майка.

TRIPTYCH WITH BEADROLL FROM 1806

DIANA KOSEVA

(Summary)

In the article we present an icon triptych-beadroll with Deisis from 1806. This is one of the sixth triptych-beadrolls from Arbanassi. This beadroll consist eight columns of names. There are titles of archbishops, presbyteros, monks, and other persons. In the list we find the Greek, Bulgarian and foreign names. This triptych belonged to "St. George" church in Arbanassi. This triptych is very interesting, because it show the names, specific for this village.